

بایسته‌های صحیح‌نویسی پژوهش

یادآوری:

مرکز پژوهشی میراث مکتوب برای محقق ساختن اهداف بلندمدت علمی و پژوهشی خود، در نظر دارد در کنار معرفی نسخه‌های خطی ارزشمند برای تصحیح و چاپ، مجموعه‌ای از طرح‌های پژوهشی را نیز معرفی کرده در اختیار محققان و دانشجویان مستعد و علاقه‌مند قرار دهد. طرح این موضوعات به چند روی ضروری می‌نمود:

۱. در کارهایی که تا کنون در حوزه تصحیح انتقادی متون صورت گرفته است، مصححان کمتر به محتوای اثر توجه کرده‌اند. بسا که محققان و مصححان دست به تصحیح متنی می‌زنند که چندان به موضوع و محتوای آن واقف نیستند، لذا ارزش‌های علمی و اطلاعات مفید متن چندان که باید کاویده و بازنموده نمی‌شود. از این رو، اهتمام به متن‌پژوهی به عنوان امری لازم در فرایند تصحیح در اولویت برنامه‌های مرکز قرار گرفت.

۲. یکی از مشکلات دانشجویان مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری دانشگاه‌ها و استادان ایشان، یافتن موضوع برای نوشتن پایان‌نامه است. شمار دانشجویان علاقه‌مند به تصحیح متن کم نیست، ولی متأسفانه معمولاً متونی برای تصحیح به ایشان معرفی می‌شود که قبلاً تصحیح شده و معلوم نیست تصحیح مجدد آن‌ها وجهی داشته باشد؛ به‌ویژه که غالباً جست‌وجو و ارزیابی دقیقی هم برای شناسایی و گزینش بهترین نسخه‌های آن متن انجام نمی‌پذیرد. از این رو معرفی طرح‌های پژوهشی و نسخه‌های ارزشمند برای تصحیح می‌تواند پشتوانه‌ای باشد برای دانشگاهیان در اولویت‌بندی و انتخاب موضوع پایان‌نامه‌های تحصیلی.

۳. طرح موضوعات پژوهشی و معرفی نسخه‌های ارزشمند و اطلاع‌رسانی در سطح گسترده، بدین منظور است که اگر پژوهشگرانی در هر گوشه این مرز و بوم خواستند بر روی طرح‌های پیشنهادی ما — که در هر شماره مجله تعدادی را معرفی می‌کنیم — کار کنند، مجال کار برای همه به یکسان فراهم باشد. دست مصححان در انتخاب ناشر و چاپ حاصل تلاششان البته باز است ولی ما نیز آمادگی داریم کارهایی را که شرایط کیفی لازم را احراز کنند چاپ و منتشر کنیم.

الف. بایسته‌های تصحیح

حدود را که درین سوره بیان می‌کند از مخالفت آن بپرهیز کنید [چنین]. عبدالله عباس رضی الله عنهما گفت این خطاب تمام است مر همه خلق را، و جایی هست که «یا ایها الناس» خاص مر اهل مکه راست.

قوله عزوجل «و خلق منها زوجها» و بیافرید از آن نفس جفت ورا، یعنی از استخوان پهلوی چپ آدم حوا را رضی الله عنها بیافرید بی آنک به آدم علیه السلام رنجی رسیدی، که اگر به وی رنجی رسیدی هرگز در میان ایشان الفت نبود. و آنچنان بود که چون آدم علیه السلام در ولایت بهشت و ترتیب مملکت او را...؟ حضرت خلت نظام دادند ضمیر آدم که تعبیۀ لطف یافت به هیچ چیز قرار نمی‌گرفت و به نظر ازدواج ملاحظت نمی‌نمود. مولی تعالی کحل خواب و استیناس نعاس را از مکحلۀ قدرت در حدقه وی آورد...

۲. مسلک العارفین

پدیدآور: محمدبن اسعد بخاری

موضوع: عرفان و تصوف

زمان نگارش: حداکثر سده هشتم یا شاید کهن تر

تعداد اوراق: ۱۵۶ برگ قطع وزیری

تاریخ کتابت: سده هشتم (احتمالاً نسخه بریتانیا از این تاریخ است)

پیشینه آگاهی

این کتاب عرفانی جزو میراث عرفانی خراسان و شاید ماوراءالنهر است که به دست یکی از صوفیان سده هفتم یا هشتم، محمدبن احمدبن اسعد بخاری که به روش سلوک عبدالخالق غجدوانی (۶۱۷ ق) پایبند بوده، در ۲۳ باب نگاشته شده است. کامل ترین ارجاعات در مورد نسخه‌های این اثر در فهرستواره کتاب‌های فارسی (ج ۸، ص ۸۸۰-۸۸۱) دیده می‌شود

۱. تفسیر قرآن کریم

پدیدآور: ناشناس

موضوع: تفسیر قرآن

زمان نگارش: بر اساس زبان کهن اثر و قدمت نسخه (مورخ ۸۹۸ ق) احتمالاً از سده ششم یا هفتم.

تعداد اوراق: ۲۸۶ برگ ۲۱ سطری

تاریخ کتابت: پنجشنبه ۹ جمادی الاولی ۸۹۸ (در پایان سوره آل عمران رقم کاتب خورده است)

پیشینه آگاهی

این اثر در تنها دستنویس باقی مانده‌اش، اکنون به شماره ۱۱۹۳۰ در کتابخانه مجلس نگهداری می‌شود (فهرست مجلس، ج ۴۳، ص ۸۸). نسخه مزبور که در فهرست آنجا به اختصار تمام معرفی شده است پیش از این در تملک مجموعه‌دار مشهور، استاد سید محمد علی روضاتی، بوده و درباره آن نوشته است: «نسخه نفیسه عتیقه ممتازه، یکی از اقدم تفاسیر قرآن مجید به زبان فارسی که تاریخ کتابت آن در آخر سوره آل عمران ۱۹ جمادی الاولی ۸۹۸ قید شده است. من مواهب الباری...» در فهرست مجلس چند جمله از آغاز نسخه (آغاز بقره) نقل شده است. جز این اندکی از آغاز سوره نساء پس از مراجعه به اصل نسخه نقل می‌شود تا در صورت نیاز با تفسیر دیگر مقایسه شود.

آغاز نساء: بسمله - قوله عزوجل «یا ایها الناس اتقوا ربکم الذی خلقکم من نفس واحدة» ای آدمیان بترسید از عذاب آفریدگار خود، آن خدایی که بیافرید شما را از یک تن و آن آدم بود علیه السلام؛ بقول دیگر: فرمانبردار باشید خدای خود را، و بقول دیگر: اقرار کنید به وحدانیت خدای عزوجل، بقول دیگر: بپرهیزید از عصیان در اوامر و نواهی خدای خود و شکر نعمت او بگزارید که شما را از آدم بیافرید و نگاه دارید این احکام و

کتابخانه موزه بریتانیا محفوظ است و در فهرست مردیت اونز (چاپ ۱۹۶۸ م) ص ۵۳ با شماره Or.7814 معرفی شده است.
تصحیح و نشر این اثر از هر نظر مفید است.

۴. روضة الملوك

پدیدآور: ؟

موضوع: اخلاق نظری یونانی به سبک اخلاق ناصری آمیخته با داستان

زمان نگارش: قرن نهم

تعداد اوراق: ۱۳۴ برگ چهارده سطری

محل نگهداری نسخه: دانشگاه تهران شماره ۳۵۲۰ (تک نسخه)

پیشینه آگاهی

از این کتاب ارزنده که یکی از آثار برجای مانده پیش از عصر صفوی در حوزه حکمرانی حاکمان مازندران است یک نسخه خطی شناسایی شده که باید حتماً بررسی و تصحیح شود (فهرست نسخه‌های خطی فارسی، احمد منزوی، ج ۲، ص ۱۶۱۷-۱۶۱۸). این اثر گراندقدر به نام تاج‌الدین بن جلال‌الدین اسکندر پادوسبانی فرمانروای کجور (۸۸۱-۸۹۸ ق) نگاشته شده است. اثر حاضر از حیث داستان‌های فارسی منطقه‌ای نیز باید حائز اهمیت باشد. ■

که چهار نسخه در کتابخانه‌های پاکستان و نسخه‌هایی دیگر نیز از کتابخانه‌های کشورهای مشترک‌المنافع معرفی کرده است. درباره نسخه موزه بریتانیا - که منزوی با ایهام سخن رانده است - باید گفت که وصف این دستنویس احتمالاً مهم در فهرست انگلیسی مردیت اونز (چاپ ۱۹۶۸ م) آمده است. *Handlist of Persian Manuscripts*, by G. M. Meredith-Owens, p. 4, no. or. 6490 ("a treatise on asceticism")

۳. شرح قصیده البردة

پدیدآور: ابوالقاسم جنید بن بهرام شیرازی

موضوع: ادبیات ترجمه‌ای

تعداد اوراق: ۱۰۲ برگ

پیشینه آگاهی

اگر این شارح همان جنید شیرازی صاحب شدالازار فی حطّ الاوزار عن زوآر المزار (در وفیات شیراز تا سده هفتم) باشد که دیوان شعری نیز از او باقی است که به شکل ناقص توسط مرحوم سعید نفیسی چاپ شده، و یا جنید شیرازی دیگری باشد که یقیناً در سده هشتم زیسته (البته اگر قائل به دو جنید شویم) به هر حال اکنون با اثری تازه‌یاب از او مواجهیم که حتی مرحوم قزوینی (مصحح شدالازار) از آن آگاهی نداشته و اکنون یک نسخه خطی از آن می‌شناسیم. این نسخه در

ب. بایسته‌های پژوهش

– ناصر خسرو قبادیانی، خوان‌الاکخوان، به کوشش علی قویم، تهران، ۱۳۳۸ ش.

طرح ۱

بررسی و تحلیل مشابهت‌ها و مغایرت‌های خوان‌الاکخوان و آثار مسلم‌الانتساب ناصر خسرو

شرح موضوع و روش:

خوان‌الاکخوان از آثار فارسی قدیمی است که تألیف آن از سال‌ها قبل به ناصر خسرو نسبت داده شده است. مجموعه‌ی واژه‌ها و نحو فارسی این اثر، با آثار ناصر خسرو همانندی‌های بسیاری دارد. ایوانف معتقد است که خوان‌الاکخوان را باید پیش‌نویس اولیه و یادداشت‌هایی برای تألیف زادالمسافر – مهم‌ترین اثر فلسفی ناصر خسرو – به شمار آورد. از سوی دیگر برخی معتقدند که با توجه به مضامین و مندرجات خوان‌الاکخوان، این اثر نباید از ناصر خسرو باشد. طرح پیشنهادی می‌کوشد با مقایسه‌ی دقیق لفظ، نحو فارسی، مضامین کلامی و آرای فلسفی خوان‌الاکخوان و آثاری که در انتساب آن‌ها به ناصر خسرو تردیدی نیست (مانند زادالمسافر، جامع‌الحکمتین و وجه‌دین)، دلایل مخالفان و موافقان انتساب خوان‌الاکخوان به ناصر خسرو را بررسی کرده و صحت و سقم آن‌ها را بسنجد.

اهم منابع:

- ایوانف، ولادیمیر، اسماعیلیان در تاریخ، ترجمه‌ی یعقوب آژند، تهران، ۱۳۶۳ ش، ص ۴۴۹-۴۵۱.
- شهیدی، سید جعفر، از دیروز تا امروز، تهران، ۱۳۷۲ ش، ص ۲۲۶، پانویس ۹.
- عمادی حائری، سید محمد، «در باب آثار ناصر خسرو»، نامه‌ی انجمن، ش ۱۴، تابستان ۱۳۸۳ ش، ص ۱۷-۲۰.
- عمادی حائری، سید محمد، «خوان‌الاکخوان»، دانشنامه‌ی زبان و ادب فارسی، ج ۳، تهران، ۱۳۸۸ ش، ص ۹۸-۱۰۰.

طرح ۲

تحلیل مضامین اجتماعی، صوفیانه و کلامی روشنایی‌نامه و تاریخ‌گذاری اثر بر پایه‌ی آن‌ها

شرح موضوع و روش:

روشنایی‌نامه منظوم یکی از آثار منسوب به ناصر خسرو است که در برابر روشنایی‌نامه‌ی منثور منسوب به وی جای می‌گیرد. با آنکه این مثنوی از دیرباز به نام ناصر خسرو شهرت یافته و حتی شیخ محمود شبستری در قرن هشتم این مثنوی را از آن او دانسته، پاره‌ای مضامین این کتاب موجب شده تا برخی محققان، همچون مجتبی مینوی، انتساب این مثنوی به ناصر خسرو را رد کنند. این مضامین را می‌توان به سه دسته‌ی مضامین اجتماعی، مضامین صوفیانه و مضامین کلامی تقسیم کرد. طرح پیش‌رو در نظر دارد با بررسی و تحلیل این سه دسته از مضامین در مثنوی مذکور و مقایسه‌ی آن با آثار ناصر خسرو، نسبت این مثنوی را با آن آثار بسنجد و ضمن رد یا تأیید انتساب این اثر به ناصر خسرو، تاریخی برای سرایش آن تخمین بزند.

اهم منابع:

- عمادی حائری، سید محمد، «روشنایی‌نامه (منظوم)»، دانشنامه‌ی زبان و ادب فارسی، ج ۳، تهران، ۱۳۸۸ ش.
- مینوی، مجتبی، «روشنایی‌نامه‌ی ناصر خسرو و روشنایی‌نامه‌ی منظوم منسوب به او»، یادنامه‌ی ناصر خسرو، تهران، ۱۳۳۵ ش.
- ناصر خسرو قبادیانی، «روشنایی‌نامه»، ضمن دیوان ناصر خسرو، به

طرح ۳

بازسازی گفتارهای «خواجه امام» در معانی کتاب الله و تفسیره

شرح موضوع و روش:

معانی کتاب الله تعالی و تفسیره المنیر، یکی از تفاسیر کهن فارسی قرآن است که ابونصر حدادی در قرن پنجم آن را تصنیف کرده است. از این تفسیر دو نسخه کهن برجای مانده که در موزه توفیقایی (استانبول) و موزه بریتانیا (لندن) نگهداری می‌شوند. متن نسخه بریتانیا با عنوان تفسیری بر عشری از قرآن مجید به چاپ رسیده و نسخه توفیقایی نیز به صورت نسخه‌برگردان منتشر شده است. افزون بر این دو نسخه، احتمال داده شده که تفسیر مشهور به تفسیر قرآن پاک نیز بخشی از جلد نخست همین تفسیر قدیم فارسی باشد. ابونصر حدادی در تفسیر خود، به کرات از فردی با عنوان «خواجه امام» یاد کرده و گفتارهای او را در تفسیر خود درج کرده است. هویت «خواجه امام» به درستی مشخص نیست، اما از منقولات حدادی از گفتارهای او، می‌توان حدس‌هایی در باب وی و گرایش‌های فکری او مطرح کرد. طرح پیشنهادی به دنبال آن است تا مجموعه گفتارهای «خواجه امام» را از تفسیر ابونصر حدادی استخراج و به ترتیب قرآنی یا موضوعی مدوّن کند و ضمن کوشش برای شناسایی او، از طریق تحلیل و بررسی گفتارهای وی به شناخت آرا و گرایش‌های فکری او بپردازد.

اهم منابع:

- تفسیر قرآن پاک، به کوشش علی رواقی، تهران، ۱۳۸۳ ش.
- عمادی حائری، «مقدمه»، معانی کتاب الله تعالی و تفسیره المنیر، تهران، ۱۳۹۰ ش، ص ۱۲-۱۳، ۱۷-۱۸.
- متینی، جلال، «مقدمه»، تفسیری بر عشری از قرآن مجید، تهران، ۱۳۵۲ ش، ص ۱۶ و ۱۹.
- ناصر خسرو قبادیانی، «روشنایی‌نامه»، دیوان ناصر خسرو، به

طرح ۴

اعلام النبوة ابوحاتم رازی و مقایسه ردیه‌های آن بر محمد زکریای رازی با ردیه‌های ناصر خسرو در زادالمسافر

شرح موضوع و روش:

اعلام النبوة یکی از مهم‌ترین آثار ابوحاتم رازی، فیلسوف و متکلم اسماعیلی مذهب قرن سوم و چهارم، است. بخش عمده‌ای از این کتاب به نقد و رد آرای محمدبن زکریای رازی در انکار نبوت و ... اختصاص دارد و رازی کوشیده است به طور مشروح آرای فلسفی همشهری خود را رد کند و بطلان آن‌ها را اثبات نماید. افزون بر صد سال پس از ابوحاتم، ناصر خسرو قبادیانی که همچون ابوحاتم اسماعیلی مذهب بود اما به مکتب فاطمی مصر تعلق داشت و از این نظر در جریانی مخالف ابوحاتم قرار می‌گرفت، در زادالمسافر ضمن ترجمه بخش‌هایی از کتاب محمد زکریای رازی، به تفصیل به رد آرای او پرداخت. ردیه‌های ابوحاتم و ناصر خسرو از این حیث با یکدیگر قابل مقایسه‌اند که هرچند هر دو به رد افکار و آرای فلسفی محمد زکریای رازی می‌پردازند، اما سخنگوی دو مکتب اسماعیلی متفاوت هستند و از این نظر شباهت‌ها و تفاوت‌های آنان در رد آرای رازی شایان توجه و تأمل است. طرح پیشنهادی، پس از استخراج و دسته‌بندی ردیه‌های ابوحاتم و ناصر خسرو بر محمد زکریای رازی، آن‌ها را با یکدیگر مقایسه و شباهت‌ها و تفاوت‌های آن‌ها را به ویژه از حیث نگرش کلامی خاص هر یک بررسی می‌کند.

اهم منابع:

- رازی، ابوحاتم، اعلام النبوة، به کوشش صلاح الصاوی و غلامرضا اعوانی، تهران، ۱۳۵۶ ش.
- ناصر خسرو قبادیانی، زادالمسافر، به کوشش سید محمد عمادی حائری، تهران، ۱۳۸۴ ش.

